

METODOLOGICKÉ A TERMINOLOGICKÉ PROBLÉMY VÝSKUMU VOJENSKEJ SYMBOLIKY Z ASPEKTU HERALDIKY, FALERISTIKY A VEXILOLOGIE

IMRICH PURDEK

PURDEK, I.: Methodological and Terminological Issues of the Military Symbols Re-search in terms of Heraldry, Faleristics and Vexillology. *Vojenská história*, 2, 18, 2014, pp 89 - 100, Bratislava.

The author's goal has been to clarify the basic methodological and terminological issues of the research of military symbols in terms of the three auxiliary sciences of history, in particular heraldry, faleristics and vexillology. These sciences are complementary therefore having a decisive role in the research of military symbols of rating insignia – distinctions, combat arms and service branches marking, rating badges as well as other elements. The author points out that the definition of basic types or classes of symbols is also enabled by certain continuity, analogy in creation and usage of different symbols.

The study also deals in detail with the issues of source basis and methodological background playing the key role in the research of the military symbol diversity. Therefore, three types of sources are crucial for the research in question – written, iconographic (image) and material ones. In terms of meaning, plausibility and richness of information, the study provides characteristics of individual sources and methodological background in the research of military symbols and classification into three groups: flags and signs; uniforms and grades; military honours).

Military symbols. Slovakia. Methodology and Terminology of Military Symbols.

Úvod

Ľudskú spoločnosť od jej zrodu až po dnešnú dobu sprevádzajú rozmanité symboly. Spravidla išlo o symboly grafického či výtvarného charakteru a ich význam spočíval v tom, aby sa ich prostredníctvom identifikovali alebo odlišovali jedinci, korporácie, rády, cechy, spolky a iné rôzne združenia či spoločenské celky a postupne aj vyššie pospolitosti, ako napríklad národy a štáty. Osobitné a veľmi významné postavenie v tomto smere má vojenská symbolika.

Vojenská symbolika sa čo do tvorby a rozvíjania opierala predovšetkým o všeobecné pravidlá pomocných vied historických, najmä heraldiky, faleristiky a vexilológie. Zároveň však v širšej miere predstavuje aj osobitú a zvláštnu časť symboliky s vlastnými špecifickými zásadami a pravidlami. Osobité a významné postavenie vojenskej symboliky vyplýva z toho, že jej pôvodná funkcia spočívala v praktickej vojenskej účelovosti.

Vojenská symbolika sa spočiatku vyvíjala živeľne, postupom času sa v jej tvorbe uplatňoval odborný prístup, ktorého východiskom a základom sa stalo rešpektovanie a uplatňovanie

základných zásad a pravidiel najmä heraldiky, faleristiky a vexilológie. To znamená, že forma, ale najmä obsah vznikajúcich vojenských symbolov, a to vojenských zástav a znakov, vojenských rovnošiat (uniforiem) a označení, ako aj vyznamenaní je pomerne prepracovaná a vyjadruje predovšetkým aj moderné prvky a momenty doby. Je prirodzené, že základom pri vzniku a tvorbe, ako aj rozvíjaní vojenskej symboliky a pri všetkých používaných symboloch zohrávajú rozhodujúcu úlohu spomínané tri pomocné vedy historické, čiže heraldika, faleristika a vexilológia. Len stručne treba spomenúť, že heraldika¹ sa zaoberá štúdiom súhrnu pravidiel a zvykov, podľa ktorých znaky tvoríme, popisujeme, určujeme a kreslíme. Faleristika² sa zaoberá viditeľnými nosenými vyznamenaniami, to znamená radmi, dekoráciami – krížmi, medailami a odznakmi, ktoré sa udeľujú za zásluhy akéhokoľvek druhu. Predmetom vexilológie³ je skúmanie, tvorba a popis zástav, vlajok, štandard a práporov, ich história, vývoja, symbolika a vzájomná odlišnosť. Tieto tri vedné disciplíny sa navzájom komplementárne dopĺňajú, takže pri riešení výskumu v oblasti vojenských symbolov – hodnotných označení (dištinkcií), označovania druhov vojsk, zbraní a služieb, odznakov funkčného zaradenia, ako aj ďalších prvkov, heraldika mala a má veľmi úzky vzťah k faleristike, a to tým, že je nápomocná niektorými vlastnými pravidlami, ktoré je nevyhnutné používať. Táto metóda sa využíva aj opačne, takže pri výskume vojenských vyznamenaní – radov – vojenského charakteru a dekorácií, pri ich opisovaní je nevyhnutné uplatňovať mnohé pravidlá a zásady heraldiky. Heraldika je aj najbližšou príbuznou vedou vexilológie. Pri jej opisovaní sa používajú niektoré heraldické pravidlá a taktiež sa využíva heraldický aj vexilologický pojmový aparát.

Metodologické problémy výskumu vojenskej symboliky

Pri metodologických a terminologických riešeniach problémov výskumu vojenskej symboliky, ktorá má veľkú rôznorodosť a širokú rozmanitosť, sa pri zbieraní materiálov pracuje s rozsiahlym materiálom, s veľkým množstvom názvosloví a terminológie. Preto je nepochybne veľmi dôležité vymedzenie a rozčlenenie vojenskej symboliky do skupín. Pri jej klasifikácii, pomenovaní, názvoch a rozčlenení do skupín je nevyhnutné vychádzať zo spoločných znakov, prvkov a znamení, ktoré sú predmetom heraldiky, faleristiky a vexilológie. Vymedzenie základných typov, respektíve druhov symboliky, umožňuje aj ich určitá nadväznosť, príbuznosť pri tvorbe a používaní rôznych ďalších symbolov. V prípade vojenskej symboliky ide teda prvorado o vojenské hodnoty-dištinkcie, druhy vojsk, zbraní a služieb, označovanie funkčného zaradenia, rukávové znaky, odznaky, vojenské zástavy, vojenské vyznamenania, ako aj ďalšie. Na základe uvedeného, by v prvej skupine mali byť zástavy a znaky; v druhej vojenské rovnošaty a označenia a napokon tretiu skupinu by mali tvoriť vyznamenania.

V procese samotného výskumu vojenskej symboliky zásadnú úlohu zohrávajú otázky prameňnej základne a metodologických východísk. Pretože ide o symboliku, ktorá má veľkú rôznorodosť a širokú rozmanitosť, pri zbieraní podkladov sa pracuje s rozsiahlym materiálom, s veľkým množstvom názvosloví a terminológie, ako aj s nespočetne rôznymi zbierkovými predmetmi a inými ďalšími možnými artefaktmi. Preto pre daný výskum majú kľúčový význam tri druhy prameňov – písomné, ikonografické (obrazové) a hmotné.

¹ VRTEL, L. *Heraldická terminológia*. Bratislava : Slovenská genealogicko-heraldická spoločnosť, 2009, s. 14, 15, 16, 22, 24. ISBN 978-80-970196-0-0.

² GRAUS, I. Vznik a vývoj vyznamenaní. Minulosť oceňovania zásluh. In *História*. Revue o dejinách spoločnosti. – Roč. 10, č. 5-6, 2010, s. 2-3. ISSN 1335-8316.

³ VRTEL, L. Symboly vo vetre vejúce. In *Historická revue*, roč. III., č. 1, 2000, s. 25. ISSN 1335-6550.

Písomné pramene sú veľmi dôležitým, obsahovo mimoriadne hodnotným a informačne bohatým zdrojom údajov pre bádanie akýchkoľvek druhov vojenskej symboliky z pohľadu heraldiky, faleristiky a vexilológie. Majú mimoriadne významnú, bohatú výpovednú hodnotu a patria medzi ne predovšetkým archívne dokumenty uložené vo fondoch jednotlivých historických období, v archívnych a špeciálnych zbierkach.

Z tlačенých dokumentov sú jedným z najdôležitejších zdrojov informácií legislatívno-právne normy, medzi ktoré patria zákony, zákonné opatrenia, vládne nariadenia, vestníky MNO, smernice, vojenské predpisy, rozkazy a nariadenia veliteľov, stanovy a listiny. Postupne sem začali pribúdať aj doklady a zápisnice týkajúce sa rozhodovacích procesov rôznych inštitúcií a orgánov vrátane štátnych, územných a miestnych, taktiež spolkov a združení, ako aj ďalšia dokumentácia a korešpondencia. Zo sekundárnych prameňov medzi najvýznamnejšie patria rôzne oznamy v úradných vestníkoch, almanachoch, ktoré obsahovali samostatné alebo veľmi príbuzné state o vojenskej symbolike. Ďalej sa medzi ne zaraďujú aj rôzne príručky, schematizmy, grafické návrhy, odborná literatúra, memoárová literatúra, zberateľské príručky, predajné katalógy, ako aj iné zdroje podobného charakteru.

Zriaďovanie a zavádzanie akýchkoľvek druhov vojenskej symboliky, či už išlo o zástavy a znaky, rovnošaty a označenia, ako aj vyznamenania boli nevyhnutne sprevádzané písomnými záznamami. Už v štádiu príprav na ich zriadenie vznikala rozsiahla písomná agenda, ktorá sa vzťahovala na tento akt. Táto písomná agenda, ktorá súvisela so zriaďovaním a zavádzaním vojenských symbolov, bola dopĺňaná aj obrazovou a grafickou zložkou, ako aj s ňou súvisiacou ďalšou dokumentáciou úradnej povahy. Išlo o rôznu písomnú agendu s obrazovými a grafickými prílohami rôznych orgánov vrátane štátnych, územných a miestnych inštitúcií, spolkov a združení.

Pre výskum vojenskej symboliky majú významný podiel aj archívne písomné záznamy, respektíve celá písomná agenda tzv. krojovej komisie,⁴ v ktorej sa nachádzajú rôzne textové a obrazové dokumenty.

Pre výskum vojenských zástav, vojenských rovnošiat, vojenských hodnostných označení, označenia rôznych druhov vojsk, zbraní a rôznych odznakov triednych špecialistov, ako aj vojenských vyznamenaní majú najzásadnejší význam pramene, ktorými sú zákony, zverejňované v zbierkach zákonov, vestníky MNO, rozkazy a nariadenia MNO, rozkazy a nariadenia veliteľov a náčelníkov⁵. Ide o písomné pramene primárneho charakteru, ktorými sú zriaďované uvedené symboly. Tieto pramene obsahujú nielen písomné ustanovenie o zriadení symbolu a jeho verbálny popis, respektíve opísanie, ale aj obrazové vzory jednotlivých symbolov.

Veľmi významným písomným dokumentom pre výskum vojenských zástav je dekrét, ktorý je jedinečnou listinou obsahujúcou základné hodnoverné informácie. V povojnovom období, respektíve v druhej polovici 20. storočia, sa základný písomný dokument – dekrét – stáva súčasťou tzv. kmeňovej knihy zástavy. Postupom času sa obsah kmeňovej knihy vo forme písomných dokumentov rozširoval o ďalšie dôležité súčasti. Popri dekréte a rozkaze o udelení, zapožičaní alebo darovacej listiny zástavy táto kniha obsahuje písomné záznamy o vojenskom útvare, zmenách jeho číslovania, zmenách vojenského názvu alebo zmene

⁴ Jej názov bol rôzny. V jednotlivých obdobiach sa nazývala Krojová komisia, Heraldická komisia, Komisia pre vojenskú symboliku, Rada pre vojenskú symboliku. Určený odborný orgán, spravdla na MNO (v niektorých obdobiach to bol poradný odborný orgán ministra obrany pre uvedenú oblasť), ktorý mal kompetencie odborne posudzovať výtvarné, grafické návrhy na zriaďovanie vojenských symbolov, napr. zástav; vojenských vyznamenaní; vojenských rovnošiat; rôznych odznakov a znakov na označenie vojenských hodností, druhov vojsk a zbraní, príslušnosť k jednotlivým jednotkám, ako aj iné.

⁵ Legislatívno-právne normy – zákony; interné normatívne akty – vecné vestníky (rozказы a nariadenia MNO); vnútorné akty – rozказы a nariadenia.

charakteru útvaru. Z obsahového hľadiska sú veľmi dôležité záznamy o dôvodoch vyvesenia či vynášania zástavy, názvy vojenských ceremoniálov (vojenské prisahy, významné výročia a podobne), záznamy o veliteľoch a strážnych, zástavy, ako aj iné podobné záznamy.

Pre výskum vojenských vyznamenaní majú zásadný význam špecifické pramene, ktorými sú stanovy. Ide o písomné pramene primárneho charakteru, ktoré majú charakter listín so všetkými alebo takmer všetkými formálnymi znakmi. Aj keď postupne dochádzalo k zjednodušeniu ich obsahu, vždy sa v nich uvádzali dôvody založenia alebo zriadenia vyznamenania, popis a charakteristika vyznamenania, a stanovovali sa podmienky jeho získania. Časom však dochádzalo k zjednodušovaniu a rozšíreniu ich publikovania, ktoré sa na určitom stupni spoločenského vývoja realizovalo prostredníctvom zbierok právnych noriem. Stanovy vojenských vyznamenaní vzhľadom na ich výpovednú hodnotu predstavujú prioritný prameň pre výskum vyznamenaní. Práve ich význam bol dôvodom na ich zverejňovanie v tlači, a to predovšetkým v edíciách prameňov právneho charakteru, v súčasnosti najmä v zbierkach zákonov a vo vestníkoch.

Osobitný význam pre vojenskú symboliku majú ikonografické (obrazové) pramene, ikonografický primárny materiál, periodické či neperiodické pramene obrazového charakteru. Pri výskume vojenskej symboliky sa sústreďuje pozornosť na hľadanie informácií v ikonografických primárnych prameňoch. Medzi najvýznamnejšie ikonografické pramene zaraďujeme vyobrazenia jednotlivých symbolov, ktoré vznikali v súvislosti s ich zriaďovaním alebo zavádzaním. Na takomto materiáli, pri ktorom išlo o celé série viac či menej prepracovaných a detailne kreslených návrhov, bolo možné pozorovať nielen genézu fyzickej podoby konkrétneho symbolu, ale aj myšlienky a filozofiu ďalších možných námetov a návrhov.

Ikonografický (obrazový) materiál, kde sa nachádzajú obrazové ilustrácie jednotlivých druhov vojenských symbolov, je súčasťou primárneho materiálu v skupine písomných prameňov vo forme príloh. Ide o legislatívnoprávne dokumenty, čiže zákony, vyhlášky, výnosy a smernice, ako aj ďalšie normatívne dokumenty. Tieto obrazové ilustrácie vizuálne dopĺňajú písomný materiál, charakteristiku každého symbolu zverejňovaného v právnom predpise alebo v inom normatívnom akte.

Nemenej významnú úlohu vo výskume vojenskej symboliky majú ikonografické pramene sekundárneho charakteru. Obsahujú pramene, ktoré sú nevyhnutnou doplňujúcou bázou informácií. Sú to informácie, ktorých obsah bol výsledkom vedeckého poznania. Takéto informácie sú obsiahnuté najmä v prameňoch, akými sú periodické vojenské časopisy edované vojenskými orgánmi alebo inštitúciami, najmä pre oblasť vojenského vzdelávania, výchovy a kultúry.⁶ Pri získavaní prameňov sa ako doplňujúci zdroj informácií sústreďuje pozornosť na výskum vojenskej symboliky aj z neperiodických prameňov a zdrojov. Ide o príležitostné tlač, kalendáre, nástenné tabule a podobne.

Do poslednej skupiny prameňov vo výskume vojenskej symboliky patria hmotné, trojrozmerné predmety. Táto skupina prameňov poskytuje obzvlášť hodnoverné a závažné informácie, ktoré nám spresňujú údaje o obsahu, ako aj forme rôznych artefaktov vojenskej symboliky. Hmotné, trojrozmerné predmety sú sústredené v zbierkach uložených v depozitoch múzeí a galérií. V jednotlivých zbierkach sa nachádzajú zástavy rôznych typov⁷,

⁶ Periodické vojenské časopisy, napríklad v slovenskej armáde v rokoch 1939 – 1945, Slovenský vojak; v ČSĽA do roku 1989 Obrana ľudu, Lidová armáda, Letectví a kozmonautika, História a vojenství, i ďalšie; v Armáde SR, neskôr v Ozbromených silách SR – SAMO, spoločnosť, armáda, obrana – štvrťročné periodikum, časopis; OBRANA – dvojmesačník, časopis Ministerstva obrany SR; Vojenská osveta, časopis pre spoločenskovednú prípravu profesionálnych vojakov – polročné periodikum; Vojenská história, časopis pre vojenskú históriu, vojenské múzejníctvo a archívniectvo Vojenského historického ústavu MO SR – štvrťročník, ako aj ďalšie.

⁷ Vo Vojenskom historickom múzeu (VHM) Piešťany je uložená Zbierka číslo XVI. – Bojové zástavy, štandardy,

vojenské uniformy (rovnošaty)⁸ a znaky, označenie vojenských hodností (dištinkcie), označenie druhov zbraní, vojsk a služieb, označenie vojenských odborností, špecialistov, vojenské vyznamenania,⁹ ďalšie odznaky a znaky, ako aj ďalšie artefakty vojenskej symboliky.

V skupine hmotných, trojrozmerných predmetov sa nachádza veľké množstvo jednotlivých symbolov, čo si vyžaduje enormné úsilie pri ich zatriedovaní do skupín. V jednotlivých múzejných zbierkach – napríklad pri zástavách – ide o desiatky až stovky rôznych typov historických vlajok, praporecov, koruhiev, gonfanonov, štandárd. Ďalšie zhromažďovanie, respektíve sústreďovanie informácií umožňujú repliky zbierkových predmetov, ktoré sú súčasťou zbierok. Takýmto spôsobom sa aj z ďalších zbierok vojenskej symboliky získavajú a zhromažďujú informácie potrebné pre výskum.

Terminologické problémy výskumu vojenskej symboliky

Každá vedecká disciplína vrátane pomocných vied historických si vytvára vlastnú odbornú terminológiu. Tu treba poznamenať, že ten istý termín môže mať a neraz aj má iný obsah. Vojenská symbolika je špecifickou disciplínou, ktorá doposiaľ nemá celkom ustálenú odbornú terminológiu. Charakteristickou črtou vojenskej symboliky je napríklad to, že má priamy prienik prinajmenšom do troch pomocných vied historických, a to heraldiky, faleristiky a vexilológie. To znamená, že aj tvorba termínov vychádza z terminológie týchto troch pomocných vied historických.

Ústrednými a základnými pojmami česko-slovenskej vojenskej symboliky z heraldického hľadiska na začiatku prvej svetovej vojny sa stali symboly, čiže predovšetkým erby, krajinské znaky Čiech, Slovenska, Moravy a Sliezska, ktoré symbolizovali najmä svornosť a nerozlučnosť Čechov, Slovákov, Moravanov a Slezanov. Kombináciou týchto štyroch samostatných štítov, nesúcich uvedené symboly, podložených ratolesťami, najčastejšie s lipovými listami, postupne vznikol aj tzv. združený odbojový znak. Charakteristickou črtou znaku bola jeho výrazná zovretá forma štyroch štítov, v ktorých heraldické figúry boli bez koruniek, čím bol vyjadrený zmysel odboja revolúcie proti monarchizmu Rakúsko-Uhorska.¹⁰ Najvýraznejšou oficiálnou formou tohto združeného znaku sa stal legionársky odznak maliara Louisa Strimpla, ktorý návrh vyhotovil, a sochára Eugena Purghardta, ktorý vyrobil jeho plastický odliatok.¹¹ „*Tento symbol pozostával zo štyroch samostatných štítov (nad erbom Čiech erb Slovenska, po stranách erby Moravy a Sliezska), ktoré spájali do jedného celku veniec z lipového listia. Znak československého odboja bol v čase prvej svetovej vojny najrozšírenejší a najpoužívanější symbol vyjadrujúci myšlienku budúceho Československa.*“¹² Používal sa aj vo forme odznaku na všetkých pokrývkach hlavy príslušníkov československých légii a rovnako aj ako znak, symbol na vznikajúcich zástavách.

⁸ Napríklad vo VHM Piešťany je uložená v depozite: Zbierka číslo XIV. – Výstrojný materiál obsahuje ústroj, rovnošaty, a rovnošatové doplnky, výstroj, opasky, batohy prilby a pod.

⁹ Vo VHM Piešťany je uložená Zbierka číslo XV. – Rady, vyznamenania a medaily obsahuje zbierkové predmety – rady, vyznamenania, medaily, odznaky, plakety, hodnostné označenia, znaky útvarov, rozlišovacie znaky, dekréty, ktoré sú súčasťou medailí a pod.

¹⁰ Československé legie. In *Nezávislý kulturno politický magazín*. V/2002.

¹¹ SVOBODA, Z. *Československá státní a vojenská symbolika*. Praha : Federální Ministerstvo obrany, s. 27-28. ISBN 80-85469-03-0. E. Purghardt a L. Strimpl boli Česi žijúci v Paríži; veľmi aktívne sa podieľali na propagácii boja za slobodu českého a slovenského národa.

¹² NOVÁK, Jozef. *Štátné znaky v Čechách a na Slovensku dnes aj v minulosti*. Bratislava : Práca, vydavateľstvo a nakladateľstvo odborov na Slovensku, 1990, s. 33-34.

Symbody predstavujúce účasť Slovákov a ich územie v tomto zahraničnom odboji mali na niektorých zástavách alebo koruhvách československých jednotiek trojvršie zelenej farby, tak ako to bolo v erbe Uhorského kráľovstva, poprípade mali i dvojkríž vyrastajúci zo zlatej koruny.¹³ Na niektorých zástavách pri stvárnovaní erbu Slovenska, ktorý má vo väčšine starších prameňoch rozšírené ukončenie ramien, sa nie vždy rešpektovala historická podoba.¹⁴ V roku 1918 sa postupne začalo na listoch zástav objavovať trojvršie modrej farby, čo súviselo so zapojením amerických Slovákov do odboja. Dvojramenný kríž sa už v 13. storočí stal teritoriálnym znakom Horného Uhorska, čiže v podstate územia dnešného Slovenska. Nepriamo na to poukazuje aj skutočnosť, že v tomto období sa dostal do symboliky viacerých slovenských miest. Táto skutočnosť má logické historické zdôvodnenie, ktoré jednoznačne potvrdzuje, že: „... dvojramenný kríž mal na území Slovenska tradíciu“.¹⁵ Po stáročia sa spájal s územím Veľkomoravskej ríše, konkrétne do Nitrianska ho údajne priniesli v roku 863 vierozvestcovia Konštantín a Metod.

Aj keď dvojramenný kríž, neskôr zobrazený v štíte so zeleným trojvrším, patril medzi pôvodný a najstarší symbol Uhorského kráľovstva, v období národného obrodzenia ho štúrovci vyčlenili z tohto erbu, zmenili farbu trojvršia na modrú a vyhlásili za symbol Slovenska.¹⁶ Táto rozdielnosť v uplatňovaní farby trojvršia bola spôsobená na jednej strane snahou o zvýraznenie boja Slovákov za odtrhnutie Hornej zeme, Horných Uhier – Slovenska od Uhorska, na druhej strane určitou neznalosťou štúrovského znaku s modrými kopcami, používaného od roku 1861, ako hlavného symbolu Slovenska a Slovákov.

Medzi ďalšie skúmané problémy vedeckého poznania vzniku a vývoja vojenskej symboliky patrila a patrí vojenská rovnošata (uniforma). Z pohľadu vymedzenia každého skúmaného historického obdobia jej vznik súvisel z vynútených zmien, ktoré sa prejavovali pri vzniku, tvorbe, ako aj postupne sa vyvíjajúcom systéme označovania vojenských hodností (dištinkcií) a funkčnom zaradení, označovaní druhov zbraní, vojsk a služieb, rukávových znakov, odznakov a ďalších dopĺňajúcich symbolov.¹⁷

Vojenská rovnošata, vojenská uniforma, predstavujú dve pomenovania, ktoré sú významovo rovnaké, vyjadrujú jednotný odev. Jeho nosenie stanovujú spravidla predpisy pre všetkých príslušníkov pravidelných armád. Termín vojenská rovnošata je pojmom vojenskej odbornej terminológie. Slovo uniforma pochádza z francúzskeho slova *uniforme*, ktoré sa spravidla

¹³ Dvojkríž v slovenskom znaku, ktorý vyrastá zo zlatej koruny, sa po prvý raz objavuje na koruhvi československej výzvednej roty v III. talianskej armáde.

PURDEK, Imrich. *Československá vojenská symbolika v rokoch 1914 – 1939*. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2013, s. 13. ISBN 978-80-89523-23-8.

¹⁴ NOVÁK, Štátne znaky, ref. 12, s. 44.

¹⁵ NOVÁK, Jozef. Heraldika na Slovensku. In *Heraldika na Slovensku*. Zborník z rovnomeného sympózia Slovenskej genealogicko-heraldickej spoločnosti pri Matici slovenskej v spolupráci so Sekciou pomocných vied historických a archívnictva Slovenskej historickej spoločnosti pri SAV a Trenčianskym múzeom v Trenčíne v dňoch 5. – 7. 9. 1996 v Trenčíne. Martin : Slovenská genealogicko-heraldická spoločnosť pri Matici slovenskej, 1997, s. 9. ISBN 80-967709-4-2.

¹⁶ Nahradenie zelenej farby trojvršia modrou farbou bolo výsledkom snahy štúrovcov odlíšiť slovenské symboly od maďarských. Zároveň ale zachovaním historickej uhorskej symboliky chceli vyjadriť i našu príslušnosť k širšiemu slovanskému spoločenstvu. Počas septembrovej výpravy slovenského dobrovoľníckeho zboru v roku 1848 sa tento znak používal už vo farbe s modrým trojvrším. V grafickom čierno-bielom vyhotovení sa objavil v roku 1848 na dokumentoch a pečatiach Slovenskej národnej rady, politicko-vojenskej organizátorky revolučných výprav slovenských dobrovoľníkov v rokoch 1848 – 1849. V Memorande slovenského národa z júna 1861 bol slovenský znak po prvýkrát opísaný s trojvrším v modrej farbe a jeho prvé farebné vyobrazenie bolo uchované na doskách Matice slovenskej z roku 1863. Oficiálne bola potvrdená modrá farba trojvršia v slovenskom znaku slovenskou stranou až po vzniku Československej republiky v liste Dr. I. Markoviča, vládneho tajomníka z 1. novembra 1918.

¹⁷ KUTLÍKOVÁ, D. K problematice stejnokrojů česko-slovenské jednotky v Rusku v letech 1914 – 1917. In *Historie a vojenství*, 2001, č. 4, s. 796. ISSN 0018-2583.

prekladá vo význame *jednotvárny* a slovo *mundúr* je odvodené od latinského slova *mundus*, v preklade znamená *odev, šaty*. Vojenská rovnošata či vojenská uniforma sú súčasťou širšieho pojmu vojenský odev, ktorý kompletne zahŕňa všetky odevné súčasti vojakov.¹⁸

Z pohľadu riešenia ďalších terminologických problémov pri výskume vojenskej symboliky sú základnými artefaktmi odznaky a znaky. Ide o kovové odznaky a textilné znaky, ktoré obohacovali vojenskú rovnošatu. Odznaky a znaky sa používali na označovanie vojenských hodností (dištinkcií)¹⁹, rozlišujúce označenie druhov vojsk, zbraní a služieb,²⁰ rukávových znakov a golierových odznakov.

Pod odznaky sa zaraďujú také artefakty, ktoré nepatria do skupiny vyznamenaní. Ide o malé kovové, viditeľne nositeľné symboly, zriadené pre viditeľné označenie príslušnosti k istému celku, verejnú prezentáciu dosiahnutého vzdelania, postavenia a podobne. Ide o odznaky absolventov škôl, kurzov, služobné, členské či stavovské. V praxi to napríklad boli odznaky ako rozlišovacie znaky druhov vojsk a služieb; odznaky ako jednotlivé časti hodnostného označenia; odznaky špecialistov letectva – pilotov, letovodov-lietajúcich, letovodov-nelietajúcich, technikov letectva, a podobne.²¹

Znak je symbol, ktorý predstavuje farebné znamenie na štíte vytvorené podľa heraldických pravidiel. Služi na identifikáciu jeho nositeľa. Z pohľadu heraldiky skúma a hodnotí znaky (erby) ako historické pramene, umenie ich tvoriť podľa heraldických zásad.²²

Medzi ďalšie terminologické problémy výskumu vojenskej symboliky patria vojenské vyznamenania. Mnohokrát práve neznalosť zásad a pravidiel ich tvorby umožňuje zriaďovanie neštandardných vyznamenaní v rozpore so stáročnými tradíciami faleristiky. „*Vo všeobecnosti sa za vyznamenania z pohľadu faleristiky počítajú tie, ktoré sú nositeľné a neprenosné druhy vyznamenaní, patriace do sféry záujmu pomocnej historickej vedy faleristiky. Tieto sa členia sa na dve základné skupiny – na rady a na dekorácie.*“²³

¹⁸ PURDEK, Imrich – ZELIŽŇÁK, Peter a kol. *Vojenská symbolika Slovenskej republiky. Vojenské zástavy, rovnošaty, hodnosti, vyznamenania, znaky a odznaky*. Bratislava : Magnet Press Slovakia, 2006, s. 38-39. ISBN 80-89169-09-0.

Aj podľa ods. 1 § 177 zákona č. 346/2005 Z. z. o štátnej službe profesionálnych vojakov Ozbrojených síl Slovenskej republiky v znení neskorších predpisov je charakterizovaná vojenská rovnošata ako vojenský odev, ktorý má špecifické znaky vyjadrujúce príslušnosť profesionálneho vojaka k ozbrojeným silám.

¹⁹ Vojenská hodnosť, dištinkcia je vojenský titul určený príslušníkovi armády, respektíve ozbrojených síl, ktorým je zaradený na pozíciu jednotlivca v hierarchii a ktorý zároveň vymedzuje jeho oprávnenia a povinnosti. Označenie vojenskej hodnosti predstavuje systém viditeľných odznakov, znakov a prvkov symboliky (kovových, farebných textilných materiálov) umiestnených (vyšité, napichované) na vojenskej rovnošate (náplečník, golier, čiapka, rukáv) a usporiadaných do predpísaného tvaru, ktorý vizuálne označuje vojenskú hodnosť.

PURDEK, ref. 13, s. 8.

²⁰ Označovanie druhov vojsk, zbraní a služieb je ustanovený systém viditeľných odznakov, znakov a prvkov symboliky (kovových, farebných textilných materiálov) umiestnených na vojenskej rovnošate (golier, náplečník, rukáv), ktorý vizuálne označuje zaradenie k druhu zbraní, druhu vojska, ako aj príslušnosť k službe. PURDEK, ref. 13, s. 8.

²¹ GRAUS, I. Nomina sunt substantia rerum alebo niekoľko poznámok k terminológii súčasných slovenských vojenských vyznamenaní. In *Vojenská história*, roč. 16, 2012, č. 1, s. 118. ISSN 1335-3314.

²² VRTEL, Heraldická, ref. 1, s. 12-14.

²³ Termínom vyznamenanie sa vo všeobecnosti označuje všetko, čo sa môže považovať za akékoľvek vyznamenanie. Ide o široké spektrum najrôznejších podôb vyznamenaní od ich nehmotných foriem cez rôzne konkrétne hmotné odmeny až po odmeny vyjadrené zástupnými symbolmi. Môžu to byť napríklad slovné pochvaly, najrôznejšie práva, pridelenie úradu, pôdy, peňazí, udelenie výsad, šľachtictva, erbu, titulu, čestného občianstva, diplomu, čestného uznania, čestného listu, hodnosti, mimoriadneho povýšenia, preloženia k elitnej jednotke, čestného pomenovania, členstva, zbrane, zástavy či iného ľubovoľného predmetu vrátane reálnych vyznamenaní vo faleristickom ponímaní. Vyznamenanie vo faleristickom ponímaní je teda špecifický hmotný symbol s vlastnosťou vyznamenanania s jednotnou morfológiou (fyzickou stavbou), ktorý je nositeľný a neprenosný. GRAUS, Nomina, ref. 21, s. 118.

Radmi sa pomenúvajú spoločensko-politicky najprestížnejšie a umelecko-remeselné najhodnotnejšie vyznamenania. Vzhľadom na svoju morálnu hodnotu zvyčajne patria do kategórie štátnych vyznamenaní.

Dekorácie členíme na záslužné a pamätné; v porovnaní s radmi ide o spoločensky menej hodnotné vyznamenania, ktoré netvoria súčasť štruktúry radov, ale predstavujú samostatné vyznamenania. Tento odborný termín jediným výrazom pomenúva celú veľkú skupinu vyznamenaní, ktoré nie sú radmi a vytvára tak protistranu termínu rad. Samotné dekorácie sa v závislosti od ich charakteru členia na pamätné a záslužné, čestné, korunovačné, svadobné, služobné, jubilejné, za statočnosť, za záchranu života a mnohé iné, ktoré vychádzajú iba z ich historického pomenovania. Takéto detailné členenie však nemá prakticky žiaden zmysel, pretože všetky dekorácie majú buď záslužný charakter (ak sa udeľujú za vykonané zásluhy) alebo pamätný charakter (ak sa udeľujú pri určitých pamätných príležitostiach).²⁴

Dekorácie sa môžu členiť na jednotlivé stupne, čo je vyjadrením miery vykonaných zásluh. Rady sa členia na triedy a všetky používajú jednotnú farebnú kombináciu stuhy, ktorá sa odlišuje len šírkou a spôsobom nosenia. Jednotlivé stupne dekorácií sú odlišené celkovou zmenou farebnosti stuhy alebo postupným pridávaním rozlišujúcich prvkov k pôvodnému farebnému základu stuhy. V závislosti od ich tvaru sa členia na tri základné skupiny – na medaily, kríže a odznaky.²⁵

Hmotným symbolom radu je insígnia, ktorá sa z morfológického hľadiska skladá zo závesu a klenotu. Záves môže byť textilný (stuha) alebo kovový (kolana, rám s napnutou stuhou, skrutkovacia matica, kovová stuha). Kolana je ozdobná reťaz, ktorá slúži ako záves klenotu najvyššej triedy radu a výnimočne je samostatnou insígniou bez zaveseného klenotu.²⁶

Klenot má najčastejšie podobu kríža, hviezdy, medaily alebo medailónu, výnimočne má aj iné špecifické tvary. Súčasťou insígnie niektorých tried radu je hviezda. Je to špecifický typ klenotu v tvare hviezdy alebo medailónu, ktorý sa nosí na hrudi zásadne bez stuhy. Krížová hviezda má tvar kríža, ale plní funkciu hviezdy a nosí sa rovnakým spôsobom.²⁷

S prvými terminologickými problémami v oblasti československých vojenských vyznamenaní sa stretávame už v období formovania a činnosti československého zahraničného vojska (légii) od roku 1914 do vzniku Československej republiky 28. októbra 1918. V uvedenom období nebolo zriadené oficiálne žiadne československé vojenské vyznamenanie, ale až po vzniku Československej republiky, keď boli vytvorené najmä legislatívno-právne podmienky na zriaďovanie, respektíve na zakladanie vojenských vyznamenaní.

Dekorácie majú rovnakú morfológiu ako rady, preto sa pri opise používa jednotná terminológia. Dekorácie z hľadiska tvaru a skladby sú jednoduchšie, preto sa namiesto pojmu klenot používa osobitný termín, ktorý ho odkazuje na jeho základný tvar.

Vojenská symbolika sa aj v oblasti zástav v jednotlivých historických obdobiach postupne vyvíjala a dodnes dotvára. Zvláštne symboly zhotovené z textilu a určené na označovanie svojho nositeľa sú predmetom skúmania vexilológie. Vexilológia si ako každá vedná disciplína či veda vytvorila svoju vlastnú odbornú terminológiu, základné pojmy.²⁸ Nie náhodou

²⁴ GRAUS, Igor. *Vznik, formovanie a vývoj nositeľných a neprenosných vyznamenaní vo faleristickom ponímaní. Pannovnícke, dynastické, pontifikálne, záslužné a dámske rady a dekorácie do roku 1815*. Dizertačná práca. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Filozofická fakulta. 2011, s. 71.

²⁵ Tamže, s. 71.

²⁶ Tamže, s. 72.

²⁷ Tamže, s. 72.

²⁸ Základné pojmy: roh – vo všeobecnosti vrchol vlajky pri žrdi; cíp – vlajúci vrchol vlajky; okraj – hrana vlajky; kantón – časť pri hornom rohu vlajky (napr. hviezdy na vlajke USA sú umiestnené v kantóne vlajky); žrd' – tyč, na ktorej je vlajka uchytená; žrd'ová časť – časť vlajky, ktorá je najbližšie k žrdi; vlajúca časť – náprotivok žrd'ovej časti, časť vlajky, ktorá vlaje (pozn.: je možné povedať, že žrd'ová časť je „ľavá“ a vlajúca „pravá“ polovica vlajky);

medzi prvé vojenské symboly pri formovaní a činnosti československého zahraničného vojska v Rusku, vo Francúzsku a v Taliansku 1914 – 1918, Československej brannej moci v rokoch 1918 – 1939, československých zahraničných jednotiek na východe a západe v rokoch 1939 – 1945 a jednotiek slovenskej armády v rokoch 1939 – 1945 patrili zástavy, vlajky, práporce (menšie zástavy), koruhvy, gonfanony, štandardy, ako aj ďalšie im podobné symboly – vexilá.

Zástava (fr. *enseigne, drapeau*, nem. *Fahne*, angl. *banner*) je ľanová alebo hodvábná látka, ktorá sa nazýva listom určitých farieb (inokedy aj so znakom), je pevne pripevnená na žrd'. Dĺžka a šírka zástavy presahovala 1 m.²⁹

Vlajku predstavuje obdĺžnikový pruh látky s pevne stanoveným tvarom, pomerom strán a farebným vzorom, ktorý symbolizuje alebo označuje príslušnosť ku skupine, k organizácii, územnej jednotke alebo štátu alebo slúži na signalizáciu. Vlajka sa pripevňuje na vlajkovú žrd' alebo vlajkový stožiar pomocou očiek a lanka tak, aby viala vo vetre vodorovne, a aby ju bolo možné vztyčovať (vyťahovať) a spúšťať. Vlajka má predpísaný pomer strán a používa sa aj vo zvislej polohe.³⁰

Práporec (český dobový názov praporec), je typ vexily, čiže zástavy menších rozmerov, pričom jeden z rozmerov, šírky alebo výšky nemal viac ako 1 m.³¹

Koruhva (fr. *banniére*, nem. *Fahne, Baner*, angl. *flag, banner*) bola pôvodne látka s maľovaným znakom pribitá na kopiju, neskôr to bola zástava pripevnená na žrd'. Spočiatku bola koruhva dlhšia ako vyššia a mávala pri hornom okraji dlhý úzky cípovitý pruh (občas aj dva). Pokiaľ boli na koruhvách heraldické figúry, vždy hľadeli smerom k žrdi. Nebola však určená na viať, používala sa na miestach, kde nevedie vietor, napríklad v uzatvorených nádvoříach či sálach. Často sa používala ako stolová koruhva.³²

Gonfanon (fr. *gonfanon*) bol jednou z najstarších a najrozšírejších foriem zástav v období raného feudalizmu. Mal tvar pretiahnutého obdĺžnika, ktorý bol vo vlajúcej časti rozdelený na niekoľko cípov na konci zaoblených alebo hranatých. Pôvodne bol pripevnený klinčekmi na krížové rahno, neskôr priamo na ratište. Bežne sa používal v dobe križiackych výprav.³³

Štandarda³⁴ (fr. *étandard*) je typ vexily, zástavy pôvodne tvaru koruhvy. Je to veľká, spravidla štvorcová zástava alebo vlajka, nie väčších rozmerov ako 1 m, spravidla s ozdobnými okrajmi. Môže byť aj vystužená.

Spočiatku boli vojenské zástavy čo do formy i obsahu rôznorodé a pestré. Základnými farbami listu českej a česko-slovenskej zástavy sa stala biela a červená farba a neskôr aj modrá, do ktorých boli vhodne umiestňované znaky alebo erby. Tieto symboly v kombinácii s ratolesťami a lipovým listami, svätováclavskou korunou, husitskými palcátmi (budzogáňmi), kalichmi, cepmi, sudlicami, respektíve bojovými kosami³⁵ a bijakmi na reťazi³⁶, ako

pole (list) – základná plocha alebo základná farba ako pozadie vlajky; emblém – akýkoľvek znak umiestnený na liste alebo v poli.

²⁹ BUBEN, M. *Encyklopedie heraldiky*. Praha : Nakladatelství Libri, 2003, s. 370. ISBN 80-7277-135-3.

³⁰ Tamže.

³¹ *Česká státní a vojenská symbolika. Czech State and Military symbols*. Praha : Ministerstvo obrany České republiky, IMPULS, s. 3. ISBN 80-85469-90-1.

³² BUBEN, ref. 29, s. 240-241.

³³ Tamže, s. 154.

³⁴ Tamže, s. 431.

³⁵ Bojová kosa (sudlica) bola jednoduchá stará historická sečná a bodná zbraň, ktorá vznikla z roľníckeho pracovného nástroja kosa, a to otočením o 90 stupňov železnej časti a jej upevnením v osi kosiska. PURDEK, ref. 13.

³⁶ Bijak na reťazi bol stredovekou udierajúcou zbraňou, pozostávajúcou z drevenej rukoväti, ku ktorej bola

aj iné pôvodne roľnícke pracovné nástroje, ktoré sa v stredoveku používali aj ako zbrane a neskôr sa stali aj symbolmi. Často sa vyskytovala aj sokolská symbolika (letiaci sokol na hrote žrdí zástav alebo rôzne heslá. Veľmi často sa používala napodobnenina erbu Českého kráľovstva v renesančnej³⁷, ranogotickej,³⁸ ako aj neskorogotickej³⁹ forme alebo dvojchvostého leva bez štítu v štandardnom heraldickom zobrazení. Rovnako tak aj erby či znaky Moravy a Sliezska boli zobrazované v renesančnom, ranogotickom alebo neskorogotickom tvare štítu. Moravská orlica bola na modrom štíte v červeno-zlatom, ako aj červeno-striebornom šachovaní a sliezska čierna orlica bola v zlatom štíte s perizoniom.⁴⁰ Obe orlice sa vtedy zobrazovali tzv. revolučným spôsobom, čo znamenalo, že boli bez koruniek.

Záver

Poznatky získané zo skúmania jednotlivých javov a procesov z vývoja a tvorby vojenskej symboliky nám ukazujú, že skutočne ide o špecifickú oblasť, osobitý druh symbolov – zástavy a znaky, vojenské uniformy a označenia a vyznamenania, ktoré sú spojené so zvláštnou ľudskou činnosťou – s bojkovaním a vojenčením, a teda s vojenstvom, armádou. Objasnenie metodologických a terminologických problémov vojenskej symboliky je východiskom, ktoré nám napomáha kvalifikovane riešiť jednotlivé súčasti vojenskej symboliky, a to na základe kľúčových písomných, ikonografických (obrazových) a hmotných prameňov.

pripevnená kovová reťaz na konci so železnou guľou s hrotmi.

Tamže, s. 11.

³⁷ Renesančný štít (patrí medzi heraldické štíty) je tvarovo pokračovaním turnajového štítu, pričom niekdajší výrez na založenie kopije nadobudol už iba dekoratívny význam a bol po oboch stranách štítu. Používal sa najmä v 16. – 17. storočí, slúžiaci už len na to, aby niesol erbové znamenia.

VRTERE, L. *Heraldický katechizmus*. Bratislava : Slovenská akadémia vied, 2012, s. 49. ISBN 978-80-224-1254-4.

³⁸ Ranogotický štít, nazýva sa tiež trojuhlý štít (patrí medzi heraldické štíty) je dolu zahrotený a má vypuklé bočné strany. Vznikol zrezaním horného okraja normanského štítu. Jeho bočné steny nezvierajú s horným okrajom pravý uhol. Rozšírený bol najmä v 13. – 14. storočí.

VRTERE, L. *Heraldický katechizmus*, ref. 37, s. 18 a 47.

³⁹ Neskorogotický štít, nazývaný tiež polokruhový (patrí medzi heraldické štíty) je v dolnej časti ukončený polkruhom, má bočné okraje, ktoré zvierajú s horným okrajom pravý uhol. Bol typickým najmä pre 15. storočie. VRTERE, L. *Heraldický katechizmus*, ref. 37, s. 48.

⁴⁰ Perizonium je odborné pomenovanie pre zvláštny, najčastejšie polmesiacovitý predmet, ktorým je preložená hrud' orla. Môže ísť o položený polmesiac, ale aj jednoduchý prehnutý pruh, zriedkavejšie o lomený pruh, prípadne len pruh, ktorý je celkom rovný. Tento polmesiac či pruh býva pomerne často na koncoch ukončený d'atelinkami alebo inými útvarmi, niekedy aj zo stredu jeho horného okraja môže vyrastať krížik, ako je to napríklad v najznámejšom erbe Sliezska.

VRTEL, L. *Heraldická terminológia*, ref. 1, s. 287.

I. PURDEK: METHODOLOGISCHE UND TERMINOLOGISCHE FRAGEN DER MILITÄR-SYMBOLIK-FORSCHUNG AUS DER SICHT DER HERALDIK, FALLERISTIK UND VEXIKOLOGIE (FAHNENKUNDE)

Das Ziel der vorliegenden Studie liegt hauptsächlich in der Klärung grundlegender methodologischer und terminologischer Fragen aus der Sicht der drei historischen Hilfswissenschaften, und zwar der Heraldik, Falleristik und Vexikologie (Fahnenkunde). Bei der Aufklärung der Fragen, die mit der Erforschung der Militärsymbolik verbunden sind, wird deutlich, dass man es zum einen mit einer Unzahl von Fachausdrücken und einer breit gefächerten Terminologie, und zum anderen mit typologisch und inhaltlich unterschiedlichen Quellen bei der Sammlung des Forschungsmaterials zu tun hat. Bei der Klassifizierung, den Bezeichnungen und Fachwörtern und ihrer Einteilung in Gruppen ist es notwendig, ihre gemeinsamen Zeichen, Merkmale und Bedeutungen zu beachten, die durch die drei genannten historischen Hilfswissenschaften systematisiert werden. Bei der Heraldik, Falleristik und Vexikologie (Fahnenkunde) handelt es sich um Forschungsdisziplinen, die sich komplementär ergänzen. Daraus ergibt sich, dass ihnen bei der Erforschung der Militärsymbole, der Rangbezeichnungen und –Distinktionen, bei diesen historischen Hilfswissenschaften bei der Bezeichnung einzelner Arten von Truppen, Waffen und Dienste, der Abzeichen und anderer Merkmale eine zentrale Bedeutung zukommt.

Bei der Einteilung der einzelnen Typen und Arten der militärischen Symbolik sind auch ihre innere Anbindung und die Gemeinsamkeiten bei ihrer Gestaltung und der Verwendung weiterer Symbole sehr hilfreich. Im Falle der militärischen Symbolik handelt es sich also in erster Reihe um die Rangbezeichnungen und –Distinktionen, einzelne Arten von Truppen, Waffen und Dienste, die Bezeichnung der Diensterteilung, die Ärmelabzeichen, der Heeresfahnen, der Militärabzeichen u. a. Anhand der aufgeführten Begründungen, die alle Bedingungen berücksichtigen, als auch angesichts anderer Kriterien und Klassifizierungen, werden die einzelnen Arten der Militärsymbolik in drei Gruppen geteilt: zu ersten Gruppe gehören Fahnen und Zeichen, zur zweiten die Militäruniformen und –abzeichnungen und in die dritte Gruppe werden die militärischen Auszeichnungen eingeordnet. Angesichts der Entwicklung der militärischen Symbolik kommt der Autor der vorliegenden Studie zum Schluss, dass sich diese zunächst sehr spontan gestaltete, jedoch mit der Zeit wurden bei ihrer Formung immer mehr die fachlichen Gesichtspunkte beachtet, die die allgemeinen Grundsätze und Regeln der Heraldik, Falleristik und Vexikologie (Fahnenkunde) grundsätzlich berücksichtigt haben.

Im Beitrag werden die Fragen der Quellenbasis und die methodologischen Grundlagen ausführlich behandelt, die eine tragende Rolle im Prozess der Erforschung der Vielfalt der militärischen Symbolik spielen. Aus diesem Gesichtspunkt sind drei Arten der Quellen zu nennen: die schriftlichen, ikonografischen und materiellen Quellen. Gemäß der Glaubwürdigkeit und der informativen Vielfalt wurden diese Quellen im Kontext der Erforschung der militärischen Symbolik dargestellt.

Darüber hinaus befasst sich der Beitrag auch mit terminologischen Fragen. Man kann feststellen, dass jeder Wissenschaftsbereich, d. h. auch die historischen Hilfswissenschaften, über ein brei-

VOJENSKÁ HISTÓRIA

tes Inventar an besonderen Fachausdrücken verfügt und diese auch benutzt. Die Charakteristik der Terminologie, die bei der Erforschung der militä-rischen Symbolik zur Geltung kommen, hat ihren Ursprung im fachlichen Wortschatz der Heraldik, Falleristik und Vexikologie (Fahnenkunde).

Anhand der typologischen Einordnung und der Erkenntnisse, die bei der Erforschung der einzelnen Phänomene und Prozesse der Gestaltung der militärischen Symbolik gewonnen werden konnten, lässt sich feststellen, dass es sich um einen Sonderbereich handelt – hiermit sind die besondere Symbolarten gemeint, wie z. B. die Fahnen und Zeichen, Militäruniformen und Auszeichnungen, die mit einer besonderen Art der menschlichen Tätigkeit verbunden sind, nämlich mit dem Militärwesen und der Armee. Die Einordnung der militärischen Symbolik in die drei oben genannten Gruppen ermöglicht eine übersichtlichere und systematischere Sammlung des in Frage kommenden Materials, eine gezieltere Verwendung der fachlichen Terminologie und vor allem Schlussfolgerungen bei der Erforschung der militärischen Symbolik zu ziehen.